

Syvende forelesning

## Hvorfor finnes det noe og ikke snarere intet?

FIL1001, våren 2011

Torstein Theodor Tollefsen

Professor

Parfit sier at spørsmålet om hvorfor universet eksisterer kan deles i to. På den ene siden er dette et spørsmål om *hvorfor det overhodet finnes et univers*. For det andre er det et spørsmål om *hvorfor nettopp dette universet, det som vi faktisk lever i, finnes*.

Parfit peker på at disse spørsmålene ofte blir forklart *kausalt*. Det er jo nærliggende å tenke at spørsmålet om hvorfor universet finnes kan gis ved å si at universet har den eller den bestemte årsaken. Imidlertid mener Parfit at slike forklaringer ikke duger.

Han tar for seg tre mulige kausale svar: (i) Sett at universet *alltid* har eksistert. Dette innebærer at enhver hendelse blir forklart ved å vise til en annen, forutgående hendelse. Man kunne så anta at dette pågikk uendelig. Men ville det forklare hvorfor universet er til? Parfit benekter dette, og sier at en uendelig kjede av hendelser ikke kan forklare seg selv. Man kan i det minste spørre om hvorfor nettopp denne serien av hendelser fant sted og ikke en annen serie av hendelser. Det er interessant å tenke på at Aristoteles benektet at en uendelig kjede av årsaker eller forklaringer ville gi vitenskapelig kunnskap. Vitenskapelig kunnskap forutsetter en forklaring. En forklaring må være gitt som en redegjørelse som er oversiktlig i den forstand at det er en endelig kjede av årsaker eller en endelig kjede av forklaringsprinsipper inne i bildet. Det er denne tanken som ligger bak Thomas Aquinas gudsbevis også.

Parfit nevner i denne forbindelse 'the Steady State Theory'. Denne teorien ble fremsatt på midten av 1900-tallet som et alternativ til 'the Big Bang Theory'. Nå inneholder alle moderne kosmologiske teorier svært krevende matematiske og fysiske elementer, og vi skal unngå å gå inn i detaljer som er forvirrende. La meg derfor prøve å forenkle disse to teoriene slik at de kan tjene vårt formål her: (a) 'The Big Bang Theory' bygger på Einsteins generelle relativitetsteori. Vi skal ikke gå inn på den. Teorien antar at

universets nåværende tilstand kan tilbakeføres til et endelig tidspunkt i fortiden av uendelig tetthet og temperatur. På grunn av dette punktets (det kalles gjerne 'singulariteten') fysiske tilstand, oppstår universet som en ekspansiv bevegelse. (b) 'The Steady State Theory' hevder at universet ikke har noen begynnelse eller ende i tid. Selv om universet alltid ekspanderer, opprettholder det en konstant, gjennomsnittlig tetthet. Dette betyr at ny materie stadig må frembringes for å holde denne gjennomsnittlige tettheten. 'The Steady State Theory' har tapt terreng, idet nye innsikter går imot dens teori. 'The Big Bang Theory' ser ut til å være alminnelig utbredt og akseptert i dag.

Vi trenger ikke vite mer enn dette. Parfit peker på at mange hilste 'the Steady State Theory' velkommen fordi den også hadde ateistiske implikasjoner: Hvis universet ikke har noen begynnelse behøves ingen skapende Gud som forklaringsprinsipp. — Man kunne jo anta at 'the Big Bang Theory' lettere kunne kombineres med tanken om en skapergud. — Mot dette hevder Parfit at det fortsatt ville være noe man har behov for å forklare, nemlig hvorfor det finnes et evig univers.

(ii) En annen kausalforklaring kunne ta utgangspunkt i at universet ikke alltid har eksistert. 'The Big Bang Theory' hevder dette. Ingenting går forut for 'the Big Bang'. Man kunne da anta at den opprinnelige singulariteten lystret bestemte fysiske lovmessigheter, slik som kvantemekanikkens lover — hvordan nå enn de måtte være. Dette ville så, hevder man, kausalforklare at universet oppstod. Parfit innvender imidlertid at man kan spørre om hvorfor den opprinnelige singulariteten (tilstanden) eksisterer og har de muligheter (potensialiteter) den har.

(iii) Et tredje forsøk på kausalforklaring ville, ifølge Parfit, være å anføre Gud som forklaring. Men dette avviser han med en begrunnelse som ser ut til å kreve en årsak for Guds eksistens, hvilket ikke kan gis. Her føler jeg trang til å innvende at det ikke er nødvendig å kreve en årsak til at Gud finnes.

Parfit konkluderer derfor med at det ikke kan gis noen kausalforklaring for at universet finnes, for hvorfor det finnes naturlover og hvorfor disse lovene er som de er. Han godtar heller ikke innvendingen at spørsmålet om hvorfor noe finnes er meningsløst fordi det ikke har noe svar. Et spørsmål kan godt ha god mening selv om det ikke har noe svar, hvilket jeg synes virker rimelig å hevde. Parfit sier: "No question is more sublime than why there is a Universe: why there is anything rather than nothing. Nor should we

assume that answers to this question must be causal. An even if reality cannot be fully explained, we may still make progress, since what is inexplicable may become less baffling than it now seems.”

Jeg innrømmer at jeg har litt vanskelig for å forstå at ikke spørsmålet om hvorfor universet eksisterer kan ha et kausalt svar. Kan vi ikke anta at det finnes en første årsak som ikke selv trenger noen årsak? Parfit ser ut til å tenke som følger: Ethvert spørsmål etter en årsak vil ikke kunne stoppe opp på et gitt punkt, fordi det alltid vil bli spørsmål etter ytterligere årsaker, nemlig etter årsaken til det antatt ’første’ osv. Det er nettopp på dette punktet jeg føler meg fristet til å tenke at det ikke skulle være nødvendig å søke etter ytterligere årsaker til at Gud finnes. Kan vi ikke heller spørre: Hvis Gud er første årsak, hvilke egenskaper må Han ha for å være dette? Så vidt jeg kan forstå, er det nettopp dette Thomas Aquinas gjør i *Summa theologiae*, i artiklene som følger etter gudsbevisene.

Før Parfit kan nærme seg sitt eget svar på spørsmålet, søker han å rydde terrenget i forhold til mulige alternative svar som han ikke godtar. Først peker han på en oppfatning som deles av mange fysikere i dag, nemlig at for at livet skulle kunne oppstå, måtte visse trekk ved universet være nøyaktig slik som de er. Dermed måtte initialbetingelsene for universet være akkurat slik som de var og ikke en smule — for å uttrykke det svært matematisk upresist — annerledes. Hvorfor var så disse betingelsene så riktige? Nå kan det tenkes følgende svar på dette: Siden det faktisk finnes et slikt univers måtte betingelsene som til slutt gav opphav til liv ha vært like så sannsynlige som alle andre mulige kombinasjoner av initialbetingelser. ”Like så sannsynlige som” — det blir vanskelig å beregne denne sannsynligheten, slik at vi til slutt må si at det var ren tilfeldighet som gjorde at det var nøyaktig disse betingelsene som forelå. Det blir dermed ingenting å forklare, og spørsmålet om hvorfor dette universet finnes blir uten svar.

Mot dette innvender Parfit ved hjelp av et par analogier at det finnes påfallende hendelser av forskjellig art, noen kaller neppe på forklaring, mens andre rimeligvis gjør det. La oss si at tusen mennesker står ansikt til ansikt med døden og at bare én kan reddes. Det blir arrangert loddtrekning og jeg vinner. Man kan selvsagt si at noe slikt hadde vært en sterk opplevelse, men den hadde neppe gitt opphav til noe behov for en ytterligere forklaring. En eller annen person ville jo i alle fall blitt trukket ut. Men sett at

vi har et annet lotteri. Om ikke min fangevokter trekker det lengste av tusen strå blir jeg skutt. Så trekker han det lengste av tusen strå. — Dette tilfellet er så påfallende at det virkelig er rimelig å søke en forklaring. Nå vil Parfit gjennom disse analogiene slå til lyd for at universets *finstemthet* ("fine-tuning") hører til de ting som bør forklares.

Parfit innser at argumentet om at det ene settet av initialbetingelser like gjerne kunne ha forelagt som et annet sett, er besnærende, men gitt universets slående, finstemte kompleksitet, kan det være grunn til å tenke at det ikke var tilfeldig at nettopp dette bestemte settet forelå. Kanskje var det til og med sikkert at de ville forefinnes. I den forbindelse kan man tenke seg to alternative forklaringer. Man kunne jo hevde at Gud er den som velger ut initialbetingelsene. Med dette møter vi et begrep om Gud som kan minne om Leibniz'. Gud tenker alle mulige essenser, alle mulige kombinasjoner av slike og velger ut én av dem, nemlig den som gir opphav til nettopp denne verden med dens finstemthet. Parfit hevder at en slik forklaring har større sannsynlighet for å være sann enn en ateistisk teori som, konfrontert med at sannsynligheten for denne verden er mindre enn én til en milliard milliarder muligheter, appellerer til tilfeldighet. Parfit godtar likevel ikke, som vi har sett, Gud som forklaring. Innvendingen er interessant: Hvis Gud er tenkt å være allmektig, allvitende og god, blir mange dårlige trekk ved universet vanskelige å harmonisere med denne tanken. Nå kunne man jo prøve å spille Leibniz' forsvar for et slik begrep om Gud ut mot Parfit, noe som skulle være fullt ut mulig og ikke på noen måte trivielt, men det har vi neppe tid til i denne forbindelsen. Vi må iallfall prøve å finne frem til Parfits forslag til svar på spørsmålene som vi tumler med.

Hans svar er allerede antydnet når jeg sa at kanskje seleksjonen av initialbetingelsene ikke er tilfeldig og at det var ganske så sannsynlig, ja, kanskje ganske sikkert at de ville oppstå. Hvordan vil han forklare dette nærmere?

Parfits videre argumentasjon er detaljrik og innfløkt. Vi kan ikke fordype oss i alle detaljene, selv om de selvsagt er viktige for å nå frem til den konklusjonen han streber mot. Vi må prøve oss med en enklere tilnærming som kan åpne opp teksten for selvstudium. I neste etappe (seksjon 2 i teksten) skjelner han mellom følgende fire saker:

All Worlds Hypotehsis: Alle mulige verdener hypotesen

Many Worlds Hypothesis: Mange mulige verdener hypotesen

Én mulig verden hypotesen

Null Possibility: Ingen verden hypotesen

For hver mulighet kan man spørre om hvorfor akkurat dette finnes. Men spørsmålet om hvorfor det finnes noe og hvorfor akkurat dette her finnes, er fra mindre til mer krevende alt etter som hvilken hypotese man velger. Minst forklaring kreves av 'Ingen verden hypotesen'. Vi kan spørre om hvorfor det ikke finnes noen ting. Og det er mange andre saker vi spørre om sannheten av under denne betingelsen, slik som hvorfor er det likevel sant at 9 kan deles på 3. Vi kan kanskje si at det finnes ingen verden fordi ingen kosmiske muligheter fant sted (gav initialbetingelser) for å skape noen ting. Man kunne kanskje antyde at dette ville være den *enkleste* løsningen, *minimumsløsningen*. Denne tanken, at noe er det enkleste eller er et minimum setter oss på sporet av det svaret vi skal se Parfit kommer frem med til slutt.

Nest minst forklaring kreves av 'Alle mulige verdener hypotesen'. Vi kan spørre om hvorfor alle mulige verdener finnes. Svaret kunne jo være noe i retning av at alle mulige verdener oppfyller et prinsipp om *maximum*, om absolutt *oppfyllelse*. Hvis alle mulige verdener finnes, gir det imidlertid liten mening i å spørre om hvorfor akkurat denne ene verden X finnes. Det ville være likeverdig med å spørre om hvorfor 9 er 9, sier Parfit. Tanken er at hvis alle mulige verdener finnes, vil svaret være at verden X finnes fordi alle mulige verdener finnes.

Det er mer krevende å svare på 'Mange mulige verdener hypotesen' og kanskje enda mer krevende å svare på hvorfor det er én verden. Parfits neste skritt bringer ham først inn på det han kaller "the Axiarchic View" (seksjon 3). Ordet 'axiarchic' betyr sannsynligvis noe slikt som 'det som har sitt opphav i en verdi' — iallfall hvis vi går til den greske bakgrunnen for ordet. Parfit viser til Platons og Plotins syn på skapelsen, hvor det heter at universet finnes *fordi det er godt*. (Som antikkforsker kan jeg ikke si meg enig i denne måten å beskrive deres syn på. Det er i beste fall overforenklet.) Parfit avviser diverse tolkninger av hva dette impliserer, men vi behøver ikke gå inn på enkelthetene i argumentasjonen. Tankegangen i "the Axiarchic View" leder ham i retning av et svar på hans eget spørsmål. Først skal vi merke noe han sier om "the Axiarchic View" som tydeligvis er positivt (nest siste setninger i seksjon 3):

The Axiarchic View appeals, not to an existing entity [dvs. Gud], but to an explanatory law [!]. Since such a law would not itself be part of the Universe, it might explain why the Universe exists, and is as good as it could be. If such a law governed reality, we could still ask why it did, or why the Axiarchic View was true. But, in discovering this law, we would have made some progress.

Parfit avviser "the Axiarchic View" som sådan (seksjon 4), men taper ikke den grunnleggende ideen av syne, ideen om ett eller flere overordnede prinsipper som kan gi de første svar på spørsmålet om *hvorfor?* Han peker på at ifølge "Alle mulige verdener hypotesen" vil Realiteten være *maksimal*, mens ifølge "Ingen verden hypotesen" vil Realiteten være *minimal*. Man kunne tenke seg, sier Parfit, en høyeste kosmisk lov (side 259). Dette må ikke forveksles med en kausalforklaring, for denne loven, lik mange naturlover, søker å forklare dypere fakta ved verden som tas for gitt når kausalforklaringer gis. Det er muligens ikke lett å forså hva Parfit mener med dette, men vi kan jo anta at det handler om visse betingelser som ikke virker kausalt på den vanlige "horisontale" måten, men som har en annerledes funksjon. Selv om det kan virke merkelig å lansere det i denne sammenhengen, kan vi huske på at i senantikken kjente man en rekke såkalte "årsaker" som ikke er bevirkende årsaksforhold, men som har andre funksjoner: For eksempel opererte man med paradigmatisk årsaker, som var "høyere" betingelser for en "lavere" naturs funksjonsmuligheter.

Parfit kommer endelig frem til poenget sitt når han sier (side 259): "There would be a highest law, of the kind that I have sketched, if some cosmic possibility obtained because it had some special feature. This feature we call the *Selector*." Sagt med andre ord: Gitt at en kosmisk mulighet oppsto, slik som den verden vi lever i med hele dens kosmiske omgivelse, dvs. vårt univers. Gitt at denne kosmiske muligheten oppstod fordi den hadde en spesiell egenskap eller et spesielt trekk. Da ville dette trekket finnes som en høyeste lovmessighet. Denne loven, for så vidt som den er eller betinger dette trekket, kalles en Utvelger.

Gitt at det er mange kosmiske muligheter, kan det kan være mer enn én kosmisk Utvelger. En utvelger må være rimelig, "a credible Selector", og Parfit nevner noen kandidater (side 259):

There are, I have claimed, some credible Selectors. Reality might be some way because that way is the best, or the simplest, or the least arbitrary, or because its obtaining makes reality as full and varied as it could be, or because its fundamental laws are, in some way, as elegant as they could be. Presumably there are other such features, which I have overlooked.

Det er lett å tenke hierarkisk når man reflekterer over slike ting som dette. Ja, men tenker lett i kategorier som immanens og transcendens, og har en tendens til å søke den høyeste lovmessigheten, den høyeste betingelsen, det grunnleggende prinsippet hinsides eller utenfor det univers som skal forklares, i form av platonske ideer eller en nyplatonisk eller kristen guddom. Hvis jeg ikke tar feil virker det som om Parfit søker sine "Selectors" som en slags transcendentale ontologiske betingelser, dvs. som grensebetingelsene mellom være og ikke-være.